

Konya Örneği Bağlamında Osmanlı Devleti'nde Kadınların Boşanma Nedenleri

Abdulahap ALICI* Yasin CİHAN**

*Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Tarih, Konya, Türkiye

**Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İşletme, Konya, Türkiye

Makale Bilgisi	ÖZ
Makale Geçmişi Geliş Tarihi : 11.03.2024 Kabul Tarihi: 24.06.2024 Yayın Tarihi : 21.09.2024 Anahtar Kelimeler: Boşanma, İslam, Talâk, Muhâla'a, Tefrik, Konya	Osmanlı Devlet'inde şer'iyye sicilleri hukuki kayıtların tutulduğu vesikalardır. Siciller Osmanlı toplumunun günlük hayatının anlaşılabilmesi için literatürde sıklıkla kullanılır. Toplumun hukuki işleyişi ile ilgili olan bu kayıtlar nişanlanma, evlilik ve boşanma ile ilgili bilgiler içermektedir. Toplumun işleyişini anlamak ve sosyolojik yapısını ortaya koymak için önem arz eden bu tür hukuki olaylar sosyal yapı üzerinde belirleyici etkiler yapmıştır. Bunlardan biri de evlilik kurumudur. Evlilik ve evliliğin sona ermesi hukuki esaslar çerçevesinde şekillenmiş ve kadınlar tarafından kayıt altına alınmıştır. Evliliğin sona ermesi hukuki sonuçları olan önemli bir olay olması nedeniyle şer'iyye sicillerinde bu konuyla ilgili pek çok kayıt bulunmaktadır. Bu çalışmada Konya şer'iyye sicilleri incelenerek toplumun temel yapı taşı olan ailenin dağılma nedenleri ve evliliğin sona ermesinin hukuki sonuçları araştırılmıştır. Çalışma kapsamında incelenen dava kayıtlarında evliliğin sona ermesi talâk yoluyla olması durumunda erkeğe mehr-i müeccel, nafaka gibi sorumluluklar yüklenmesi nedeniyle erkekler tarafından fazla tercih edilmediği, tarafların anlaşmasına dayanan muhâla'a'nın en çok tercih edilen boşanma yöntemi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. En çok belirtilen boşanma nedeninin ise şiddetli geçimsizlik olduğu tespit edilmiştir.

Reasons for Divorce of Women in the Ottoman Empire: The Case of Konya

Article Info	ABSTRACT
Article History Received: 11.03.2024 Accepted: 24.06.2024 Published: 21.09.2024 Keywords: Divorce, Islam, Talaq, Khul', Faskh, Konya.	The Sharia registries of the Ottoman Empire are documents containing legal records. Registers are frequently utilized in literature to provide insights into the daily lives of Ottoman society. These records, which pertain to the legal functioning of society, include information on engagements, marriages, and divorces. Such processes, crucial for understanding societal functioning and revealing its sociological structure, profoundly impacted the fabric of society. One significant event within these records is the institution of marriage. Both the formation and dissolution of marriage were governed by juridical principles and documented by kadıs. The dissolution of marriage, being a significant event with legal consequences, is extensively documented in Sharia registries. This study aims to investigate the reasons for family dissolution, which forms the foundation of society, as well as the legal ramifications of marriage dissolution. Based on the case records examined, it was found that when a marriage is terminated by talaq, it was often not preferred by men due to the financial responsibilities such as dowry and alimony imposed on them. In contrast, khul', which is based on mutual agreement, emerged as the most preferred method of divorce. It was noted that severe incompatibility between spouses was the most frequently cited cause of divorce.

To cite this article:

Alıcı, A., & Cihan, Y. (2024). Konya Örneği Bağlamında Osmanlı Devleti'nde Kadınların Boşanma Nedenleri. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 8(Kadın Özel Sayısı), Sayfa 37-50. <https://doi.org/10.51117/metder.2024.60>

*Corresponding Author: Abdulahap ALICI, avalici@erbakan.edu.tr

GİRİŞ

Toplumun yarısını oluşturan kadınların Osmanlı Devleti'ndeki konumu İslam dininin getirdiği esaslar çerçevesinde belirlenmiştir. Batılı yazarların oryantalist bir bakış açısıyla ve harem çevresinde şekillenen fikirleri son dönemlerde yapılan arşivlere dayalı çalışmalarla daha objektif bir yöne doğru ilerlemiştir (Pierce, 1993; Zilfi, 2010). Fakat bu oryantalist bakış açısının on dokuzuncu yüzyılda oldukça belirgin olduğu görülmektedir. Sınırları Edward Said tarafından çizilen oryantalizm fikri başta tarih, edebiyat ve felsefe olmak üzere birçok disiplinde Batı-merkezli ve üstenci bir tavır benimsemiştir. Bu tavrın zirve noktası on dokuzuncu yüzyılda yaşanan Müslüman ülkelerinin sömürgeleştirilmesi ve Müslümanların göreceli sınırlı sosyal hayatının kontrol edilmesidir (Yardım, 2023, s. 191). On dokuzuncu yüzyılın ortalarında İstanbul'da bulunan kadın seyyah Durand de Fontmagne özellikle kadınların sosyal hayatlarının oldukça sınırlı olduğunu, boşanmanın erkeğin tek taraflı iradesine bağlı olduğunu ve daha sonra yapılacak ödemenin bağlayıcı olmadığını ifade etmiştir. Hâlbuki bu durum Fontmagne'nin tecrübeleriyle sınırlı ve bu çerçevede tasarladığı imgenin dışavurumudur. Zira boşanma sırasında ödenmesi gereken maddi bedeli belirten *mehr-i müeccel* bağlayıcıdır. Ayrıca boşandıktan sonra erkek kadına günlük ihtiyaçlarını sağlaması için *iddet nafakası* ödemekle mükelleftir (Düğer, 2015, s. 86). Bu bağlamda nafakanın gıda, giyim ve mesken ihtiyaçlarını karşılaması hususunda İslam hukukçuları arasında ittifak bulunmaktadır (Uyanık, 2019, s. 63).

Batıda yaygın olan bu tür üstenci oryantalist imgenin aksine Osmanlı Devleti'nde kadınların toplum içinde oldukça etkili bir figür olduğu görülmektedir. Toplumun başlıca kurumlarından olan vakıfların kadınlar tarafından kurulması bunun bir göstergesidir. Nitekim Antep'te Osmanlı idaresi altında kurulan vakıfların %36,6 gibi önemli bir kısmını kadınlar kurmuştur (Kıvrım, 2017, s. 57-58). Bunun yanı sıra kadınlar gayrimenkul satışlarında da etkilidir. Örneğin on yedinci yüzyılda Kayseri'de gayrimenkul satışlarının % 40'a yakını kadınlar tarafından yapılmıştır. Benzer bir durum Bursa için de söz konusudur. Gerber'in belirttiği üzere kayıtlarda okunan 123 gayrimenkulden üçte birinin sahibi kadındır (Gerber, 1980, s. 231-233). Bununla beraber kadınların Bursa'da ticarete daha fazla yer aldığı görülürken, Kayseri'de bu durum sınırlıdır. Gerber, bunu Kayseri'de borç para veren Yahudilerin olmayışı ve şehrin Bursa ile kıyaslandığında daha homojen oluşu ile açıklamıştır (Gerber, 1980, s. 239). Buna benzer bir biçimde Halep'te de kadınların sosyal statüsü toplumla iç içedir. On sekizinci yüzyıldaki mülk satışlarının %40'ı kadınlar tarafından yapılmıştır (Marcus, 1983, s. 144-145).

Osmanlı toplumunda kadınların etkinliğini ve mahkemelerde bizatihi ya da vekilleri vasıtasıyla hak aradığını gösteren diğer bir husus boşanma davalarıdır. Toplumsal hayatın evlilik, doğum, ölüm gibi önemli bir olgusu olan boşanma, araştırmacıların son dönemde yoğunlaştığı konulardan biridir. Bu konu ile ilgili özellikle *şer'iyye sicilleri* olarak bilinen mahkeme kayıtları ya da kadı defterleri öne çıkmaktadır. Bu kayıtlarda mahkemeye başvuran tarafların talepleri, nedenleri ve şahitleri belirtilmiş ve nihayetinde mahkeme kararı açıklanmıştır. Bu bağlamda mevcut çalışmada Konya şer'iyye sicilleri ve Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda bulunan hususi kayıtlardan faydalanılmıştır.

Kadı defterlerinde boşanma ile ilgili kayıtları her bir defterde bulmak mümkündür. Zira boşanma çok sıradan bir durumdur ve kadınlar boşanma sonrasında kocanın mülklerinden kendilerine düşen payı almış ve istedikleri gibi değerlendirmişlerdir (Marcus, 1983, s. 155). Özellikle on dokuzuncu yüzyıl, Batılılaşma ve sosyal değişimler nedeniyle kadınların toplumsal rollerinin yeniden belirlendiği bir çağ olmuştur. Bu dönem yazınında çok eşlilik tercih edilmeyen bir mutsuzluk kaynağı olarak nitelendirilmiştir. Erkek ve kadının toplumsal eşitliği üzerinde durulmuş, her iki tarafın aynı haklara sahip olması savunulmuştur (Altınbaş, 2014, s. 6-7). Bu

bağlamda, mevcut çalışma evliliğin sona ermesini niteleyen boşanma fiilini Konya vilayetini merkeze alarak incelemiştir. Boşanmanın nedenleri ve sonuçları örnek vakalar üzerinden açıklanmıştır.

Evlilik

Toplumlar çeşitli kültürel, iktisadi ve dinî şartlara göre şekillenmiş ailelerden oluşur. Aile sürekli değişim halinde olan toplumun en küçük yapısal birimidir (Başaran, 2014, s. 143). Osmanlı toplumunun temeli olan aile kurumu evlilik vasıtasıyla oluşur ve bu yapıyı oluşturan taraflara çeşitli sorumluluklar yükler (Aydın, 2010, s. 264). Evlilik öncesinde nişan ya da namzetlik süresi vardır ve bu sürenin tarafları bağlayıcı nikâh akdi ile sonlanması zorunlu değildir. Bu sürenin sonunda evliliğin gerçekleşmemesi hâlinde taraflar herhangi bir cezai müeyyide ile karşı karşıya kalmazlar ancak yaptıkları harcamaları talep edebilirler (Yakut, 2015, s. 3; BOA., MŞH.ŞSC.d.. 6194 (Konya 52), 110; BOA., MŞH.ŞSC.d.. 6195 (Konya 53), 132). Herhangi bir bağlayıcılığı olmayan nişan (*namzed*) ayrılıkları ilerdeki oluşması muhtemel anlaşmazlıkları engellemek için kayıt altına alınmıştır (BOA., MŞH.ŞSC.d.. 6189 (Konya 47), 86). Böylece nişan dönemine verilen eşyaların iadesi talep edilmiştir (Kıvrım, 2007, s. 353). Tıpkı nişanlılık döneminde olduğu gibi Osmanlı toplumunda evliliklerin kadıya kayıt ettirilmesi kişinin talebine bağlıdır. Bu talep ailenin sosyal ve ekonomik durumuna göre farklılık göstermiştir. Muhtemel ekonomik anlaşmazlıkların önüne geçmek isteyen aileler evliliklerini hüccet yoluyla kaydettirmiştir. Böylece olası anlaşmazlıkların daha hızlı sonuçlandırılması hedeflenmiştir (BOA., YB.021, 116 / 785, R-19-12-1336; BOA., MŞH.ŞSC.d.. 6189 (Konya 47), 34).

Nişan süresinin sonunda evlenme gerçekleşir ve taraflar kendi rızaları ile buna karar verir. Kadın eğer yetişkinliğe erişmişse evliliklerini istediği kişi ile gerçekleştirebilir. Zenbilli Ali Efendi yetişkinliğe erişen kadınların veli ya da vasi izni olmadan evlenebileceklerini belirtmiştir. Halefi, Ebussuud Efendi 1544 yılında dönemin siyasi ve toplumsal kargaşası nedeniyle bu konuda aksi fetva vermiş ve bu uygulama 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi'ne kadar devam etmiştir (Yakut, 2015, s. 6; Kıvrım, 2007, s. 363). Evlilik, irade ehliyetine sahip kişilerin rızaları ile şahitler önünde gerçekleştirdikleri bir anlaşmadır. Şahitler yetişkin iki erkekten oluşur. Bu yolla usul bütünlüğü sağlanan evlilikler bağlayıcıdır ve taraflar iki durum dışında bu sözleşmenin geçersiz sayılmasını talep edemez. Bu durumlardan ilki taraflar arasında toplumsal statü farkı olmasıdır. Eğer taraflardan biri başvurursa evlilik geçersiz sayılır. Evliliğin sonlandırılmasını sağlayan diğer durum ise kadının yetişkinliğe erişmeden evlendirilmesidir. Bu halde hem evlendirilen kadın hem de vekili başvurarak evlilik akdinin geçersiz sayılmasını sağlayabilir (Aydın, 2010, s. 270-271).

Evlilik akdi hem geçersiz sayılma yoluyla hem de boşanma ile sonlandırılabilir. Bu sonlanma kadının hakları ve erkeğin yükümlülüklerinin temini ile gerçekleşir. Kadının hakları evlilik akdi ile ortaya çıkan *mehr* ve nafakadır. Mehr miktarı üzerinde belirleyici bir kıstas yoktur. Mehr ikiye ayrılır. Bunlar peşin olarak verilen mehr-i muaccel ve evliliğin bitişi ile ödenen mehr-i müecceldir. Miktarı kesin olmayan mehr-i müeccel nakdi olabileceği gibi aynı olarak da temin edilebilir. Bu miktar tarafların yaşadığı bölgenin ekonomik şartlarına göre belirlenmiştir. Bu miktarın alt sınırı Hanefilerde on gümüş dirhemdir (Yakut, 2015, s. 7). Örneğin, Konya'nın Ilgın kazasına bağlı Aşağıcıgil köyünden Şerife binti Mustafa isimli kadın yine aynı köyden İsmail oğlu İbrahim isimli erkekle otuz bir kuruş mehr-i müeccel ve altı yüz kuruş mehr-i muaccel ile nikâhlanmıştır (BOA., MŞH.ŞSC.d.. 6238 (Konya 96), 117). Bu dönemde yapılan evliliklerin tümünde mehr-i müeccel alt sınırı olarak otuz bir kuruş yazılmıştır. Bunun nedeni 1874 yılında çıkarılan bir fermanla bu miktarın alt sınır olarak belirlenmesidir (Aydın, 2010, s. 284). Evlilik sırasında erkeğin diğer bir yükümlülüğü ise nafakadır. Bunun için evlilik sırasında koca, eşinin günlük barınma, giyecek ve yiyecek ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Evlilik biterse *iddet süresi* bitimine kadar nafaka temin

edilmelidir (Yakut, 2015, s. 9).

Boşanma Çeşitleri

Osmanlı Devleti'nde evliliklerin sonlanması tarafların tek taraflı iradesi ile gerçekleşmiştir. İncelenen sicillerde kadınların isteği üzerine gerçekleşen boşanmaların daha fazla olduğu tespit edilmiştir ve her iki taraf yükümlülüklerini düzenleyen bir hüccet ile nikâh akdini sonlandırmıştır. Bu bağlamda toplumsal, bölgesel ve kültürel şartlar boşanma nedenlerinin ortaya çıkmasında belirleyici etki yapmıştır. Nitekim savaş, açlık ve salgın hastalık gibi hâller kocanın hayatını yitirmesi nedeniyle boşanma nedeni olmuştur. Erkeğin otoritesi ve çalışma yetkisi gibi esaslara bağlı olan toplum yapısı, kadınların erkeğin yokluğu hâlinde zor durumda kalmalarına ve boşanma yolları aramalarına yol açmıştır. Osmanlı Devleti'nde aile hukukunun esaslarını belirleyen İslam hukukuna göre talâk, muhâla'a ve tefrik olmak üzere üç tür boşanma yöntemi vardır. Erkek tek taraflı olarak kadını talâk suretiyle boşayabilir. Kadın belirli nedenler ileri sürerek muhâla'a ile erkekten boşanmasını talep edebilir. Kadının muayyen nedenlerle evliliği bitirmesi tefrik olarak adlandırılır (Aydın, 2010, s. 286-290).

Boşanma Nedenleri

Osmanlı Devleti'nde şer'î esaslar çerçevesinde üç tür boşanma vardır. Boşanma nedenleri talâk ve muhâla'a türü boşanmalarda tarafların iddialarına göre çeşitlilik göstermiştir. Bunlardan ayrı olarak tefrik ise kadı tarafından evliliğin feshedilmesidir ve tefrikte şer'î esaslarla çerçevesi çizilen belirli nedenler etkilidir. Tarafların sosyal, iktisadi ve kültürel durumları bu nedenlerin belirleyicisidir. Nedenlerin belirlenmesinde Kuran, sünnet, icmâ ve kıyas silsilesi takip edilmiştir. Ayrıca tarafların toplum içindeki konumları ve itibarları davaların gidişatı üzerinde belirleyici olmuştur. Bu bağlamda erkeğin tek taraflı irade beyanına dayalı talâk uygulaması zamanın şartları içinde değerlendirilmelidir. Bu durumun bir hukuksuzluk değil, hukuka dayalı bir eşitsizlik olduğu ileri sürülebilir. Ancak Osmanlı Devleti'nin hukuk düzeninde bu tür bir eşitlik kavramı olmadığı için günümüz değer yargılarıyla keskin sonuçlar üretmek anakronik bir yaklaşıma neden olacaktır. Zira teknik gelişmeler kadar hukuki normların da tarihsel üretimler olduğu açıktır.

a- Talâk

Boşanma türlerinden ilki ve en çok bilineni talâktır. Talâk erkeğin tek taraflı irade beyanına dayanır ancak bu irade hakkını karısına devretme hakkı bakidir. Bu tür boşanma koca üzerindeki mehr-i muaccel, iddet nafakası ve muinet-i sükna gibi sorumlulukların tamamını erkeğe yüklediği için tercih edilen bir yöntem olmamıştır. Mevcut çalışma çerçevesinde incelenen 10, 45, 49, 52, 53, 91, 99 ve 101 nolu kadı defterlerinde en az görülen boşanma türü talâktır. Talâk doğrudan talâk-ı selase ile olabileceği gibi Hanefi fihhına göre erkek çeşitli şartlar ileri sürerek (bunlar olur ya da olmazsa diyerek) sonunda karısını boşayabilir. Eğer şartlar gerçekleşirse eşi talâk-ı selase ile boşanmış olur (BOA., MŞH.FTV, 1 / 19, H-18-09-1101.). Bu tür geri dönülemez boşanmalar talâk-ı bâin olarak adlandırılır. Diğerleri ise geri dönülebilir boşanma olan talâk-ı ricidir. Boşanmanın kesinlik kazanması için ya şart olmaması ya da sunulan şartların gerçekleşmiş olması gerekir. Eğer şartlar gerçekleşmemişse boşanma kesinleşmez. Örneğin Konya'nın Sarıhasan Mahallesi'nde 1660 yılında Süleyman eşi Mümine'ye bir daha kasaplık yaparsam talâk diyerek şart ileri sürmüş kadı bunun talâk-ı selase olmadığını ve şartların belirtilen şekilde oluşmadığı için geri dönülebileceğini ifade etmiştir (BOA., MŞH.ŞSC.d.. 6152, (Konya 10), 20). Nikâh akdinin sonlanmasının belirli şartlara bağlandığı ve geri dönülebilir olan talâk, talâk-ı rici yani geri dönülebilir boşanma olarak adlandırılmıştır (BOA., MŞH.FTV, 1 / 125, H-27-05-1223.).

Talâk, kadı önünde yapılması zorunlu bir eylem değildir ve hüküm doğurması için iki şahit yeterlidir. Boşanmaların kadı huzuruna gitmesi ancak taraflar arasındaki anlaşmazlıkları ya da fiili

sorunları çözme ihtiyacı neticesinde ortaya çıkmıştır. Konya'nın Akıncısultan Mahallesi'nden Ali, eşi Fatıma'yı üç talâkla boşamıştır. Fatıma talâk hücceti almış ve bunu ileri sürerek mehr-i müeccelinin ödenmeyen kısmının Ali'den tazmin edilmesini talep etmiştir (BOA., MŞH.ŞSC.d.. 6152, (Konya 10), 184). Tanzimat dönemine kadar boşanmalar kadı ve taraflar arasında gerçekleşen hukuki süreçler olarak kalmıştır. Tanzimat döneminde başlayan nüfus kayıtları ile boşanmalar merkezi idareye bildirilmiştir. Muhtar, imam ve iki şahit huzurunda onaylanan talâk iki nüsha halinde çoğaltılıp biri nüfus idaresine gönderilmeliydi (BOA., DH.UMVM, 135 – 38, H-21-03-1334.).

Nikâh ve boşanma hukuki bir fiil olarak hem maddi hem de manevi benzerlikler taşımaktadır. Nikâh, şahitler önünde irade beyanı ile gerçekleşirken boşanma fiili de benzer bir maddi sürece haizdir. Nikâh tarafların vekilleri vasıtasıyla gerçekleştiği gibi boşanmada aynı yöntem ile gerçekleşebilir. 1866 yılında Konya sancağına bağlı Saidili kazasına tabi Şahviran Mahallesi'nde Sarıkeçili aşiretinin Mevlüdoğlu cemaatinden Ümmü Gülsüm babasının vekâleti ile aynı aşiretten Ali ile nikâhlanmıştır. Nikâha delibaşı Mehmed ve İsmail Çavuş şahitlik etmiştir. Ali'ye babası Celil, Ümmü Gülsüm'e babası vekil olmuştur. Taraflar mehr-i muaccel beş yüz kuruş ve mehr-i müeccel otuz bir kuruş olmak üzere nikâh akdini gerçekleştirmiştir (BOA., MŞH.ŞSC.d.. 6233, (Konya 91), 35). Aynı esaslar çerçevesinde kadınlar vekilleri vasıtasıyla boşanma şartlarının sağlanması ya da boşanmanın kayıt altına alınmasını sağlamıştır. Örneğin Konya'nın Tavuk Mahallesi sakinlerinden Nefise, kocası İbrahim'in mehr ve iddet nafakasından vazgeçerse talâk ile boşanmış olacağını söylediğini iddia etmiştir. Burada şartlar yerine geldiğinde talâk-ı selase ile boşanacağını ve bütün yükümlülüklerin kocasına yükleneceğini düşünen Nefise'nin vekili bu hususta fetva talep etmiştir. Ancak fetva aleyhte gelince yine de İbrahim'in doğruluk yemini etmesi istenmiş ve İbrahim de bunlardan başka söz söylemediğini ve asla talâk-ı selase demediğini ifade etmiştir (BOA., MŞH.ŞSC.d.. 6152, (Konya 10), 117).

Boşanma hususunda talâk ya da talâk-ı selase kadınlar için tercih edilen bir boşanma biçimidir ve kayıtlarda sayısı sınırlı kalmıştır. Hem kesinlik taşır hem de geri dönülemez. Ancak bütün yükümlülükler kocaya bırakıldığı için talâk-ı selase erkekler tarafından tercih edilen bir boşanma yöntemi olmamıştır. Diğer boşanma türlerinin aksine talâk-ı selase kayıt altına alınırken herhangi bir boşanma nedeni belirtilmemiştir. Talâk mahkeme kayıtlarına taraflardan birinin başvurusu ile geçmiştir. Kadınlar nafaka ve elbise (kisve) gibi çeşitli talepleri için bizatihi ya da vekilleri vasıtasıyla mahkemeye başvurmuştur (Kıvrım, 2011, s. 376). Konya'da İsmail eşi Şerife'yi talâk-ı bain ile boşamış, Şerife babası tarafından mahkemede temsil edilmiş taraflar mehr-i müeccel yerine yorgan, yastık ve seccade, sandık, hamam takımı gibi eşyalar karşılığında anlaşarak ibra olmuşlardır (BOA., MŞH.ŞSC.d.. 6233, (Konya 91), 35).

Kadınların talâk hadisesini ispatlaması için şahit şartı vardır. Aksi halde boşanma kesinleşmemiştir. Konya'da 1723 yılında Sinanperakendes Mahallesi'nden Safiye adlı kadın kocası Molla Mehmed bin Hüseyin Molla'nın kendisini şiddetli bir şekilde darp ettiği ve anasının evine yolladığı yönünde iddialarda ve kocasının mehr-i müeccel, sim kuşak ve altın bilezik alacaklarından vazgeçmesi için kendisine baskı yaptığına dair şikâyetlerde bulunmuştur. Bu yolla Molla Mehmed'in kendisini tatlik ettiğini söylemiş ve şer'î esaslar çerçevesinde haklarının yerine getirilmesini kadıdan talep etmiştir. Molla Mehmed'den belirtilen hususları yapmadığına dair yemin etmesi istenmiş ve Molla Mehmed yeminle durumu inkâr etmiştir. Bunun üzerine Safiye tekrar şikâyet etmekten menedilmiştir (BOA., MŞH.ŞSC.d.. 6191 (Konya 49), 20). Yine Konya'da Şerife Hatun kocası Hafız Mehmed'in kendisini beş ay önce *tatlik* ettiğini şahitleri ile ispatlamış ve kendisine hüccet verilmesini talep etmiştir. Bu yolla tekrar evlenebilmesi için boşanmanın kayıt altına alınmasını sağlamıştır (BOA., MŞH.ŞSC.d.. 6243 (Konya 101), 21).

Aksinle Mahallesi'nden Ayşe, eşi Hüseyin'den talâk-ı selase ile boşanmış ancak şer'î şartların yerine getirilmediğini iddia ederek kadıya başvurmuştur. Karşı taraf olarak Hüseyin mehr-i müeccel, iddet nafakası ve kira giderleri için bin kuruş, bir keyl buğday, bir kilim, bir palas ve bir şinik buğday verdiğini şahitlerle ispat etmiş, bunun üzerine Ayşe muarızdan menedilmiştir (BOA., MŞH.ŞSC.d.. 6191 (Konya 49), 91). İncelenen kayıtlarda tarafların hakkının verilmediğine yönelik davalarda şahitler yoluyla erkeklerin ya da kadınların hak iddiasında olduğu görülmüştür (BOA., MŞH.ŞSC.d.. 6191 (Konya 49), 220). Ancak sadece erkek şahitlerin kabul edilmesi kadınların mahkemede etkili olmamasına neden olmuştur. Bu durum kadınların takdir yetkisinin normatif esaslara göre belirlendiğini ve sözlü şahitlik yoluyla erkeklerin toplumda belirleyici olduğunu göstermektedir.

b- Muhâla'a

Bu boşanma türü kadın ve erkeğin kendi maddi yükümlülük ve hakları üzerinde uzlaşmaya varması yoluyla gerçekleşir. Muhâla'a maddi şartlar sağlanmadan gerçekleşmez. Usul olarak iki şahit önünde belirtilen şartların temini ile kesinleşir. Taraflardan biri, erkek ya da kadın, kendi iradesi ile mehr-i müeccel ve iddet nafakasından vazgeçtikten sonra ödeme olmazsa muhâla'a tamamlanmaz. Bu durumda muhâla'a şeklinde boşanmanın karşılıklı bir talâk olduğu söylenebilir. Zira burada koca boşanma hakkını kadın ile paylaşmış ve şartlar karşılıklı belirlenmiştir (BOA., MŞH.ŞSC.d.. 6189 (Konya 47), 230). Boşanma gerçekleştikten sonra tarafların birbirine karşı hiçbir sorumluluğu kalmaz. Konya'nın Abdulaziz Mahallesi'nden Hatice eski eşi Seyyid Mehmed'in kendisine yeniden evlenmesi için izin vermediğine dair şikâyette bulunmuştur. Seyyid Mehmed iddiayı kabul etmiş ve Hatice ile tekrar evlenmek istediğini söylemiştir. Hatice bunu istemediğini dile getirmiş, bunun üzerine mahkeme Hatice'nin istediği kişi ile evlenebileceğini kayıt altına almıştır (BOA., MŞH.ŞSC.d.. 6195 (Konya 53), 236). Kadınlar boşanmanın gerçekleşmesi için bazı haklarından vazgeçmek durumunda kalmıştır. Örneğin muhâla'a sırasında hamile olan kadın, çocuğunun masraflarını kendi karşılamayı kabul ederek boşanmıştır (BOA., MŞH.ŞSC.d.. 6195 (Konya 53), 108). İncelenen defterlerde kız çocuklarının yedi, erkeklerin on yaşına kadar nafaka ve giderleri (infâk ve iksâ) vasisi tarafından karşılanmıştır (BOA., MŞH.ŞSC.d.. 6187 (Konya 45), 35; Yakut, 2015, s. 19). Bu hususlarda kesin hükümler mevcut değildir. Her ne kadar evlilik sırasında mehr-i muaccel ve mehr-i müeccel belirli olsa da evlilik sonrasında bu rakamlar azaltılarak sulh yoluna gidildiği görülmektedir. Bazı durumlarda nakdi ödemenin yerine taşınmaz da kabul edilmiştir (Maydaer, 2007, s. 304).

Muhâla'a sürecinde şartların karşılıklı olarak nerede ve ne zaman belirlendiği hakkında kesin bir yargı üretmek mümkün değildir. Taraflar kadıya birlikte giderek çeşitli mal devrine dayalı bir anlaşmaya dayanan muhâla'a ile kadının huzurunda boşanmıştır. Fakat bu anlaşmanın şartlarının oluşturulmasında üçüncü bir tarafın varlığını ortaya koymak mümkün değildir. Bu yöntem kadın ve erkeğin çeşitli haklarından vazgeçmesine dayanıyor olsa da mahkemede herhangi bir yargılama ya da normatif şahitlik dışında bir yöntem uygulanıp uygulanmadığı da bilinmemektedir (Kıvrım, 2011, s. 381-385).

Kadın muhâla'a için çeşitli haklarından vazgeçerek talâk hakkının kendisi tarafından da kullanılmasını sağlar ve bu durum kadı tarafından kayıt altına alınır. Bu tür boşanmaların nedenleri arasında eşler arasında nefret, geçimsizlik, hastalık ve kadının eşine sadakatsizliği olduğu görülmektedir (Yakut, 2015, s. 6). Konya'da gerçekleşen bir vakada geçimsizlik ve darp nedeniyle evi terk eden kadın talâk iddiasında bulunmuş, şahitlerle durumu ispatlayamadığı için şikâyetten men edilmiştir (BOA., MŞH.ŞSC.d.. 6191 (Konya 49), 20), 35; Yakut, 2015, s. 19). Benzer bir olayda Şeyhaliman Mahallesi'nden Zemine, eşi Molla İbrahim'den talâk ile boşandığını iddia etmiş ancak tarafların muhâla'a ile boşandıkları şahitlerin ifadesiyle sabit olmuştur (BOA., MŞH.ŞSC.d..

6191 (Konya 49), 153). Benzer birçok örnek mevcuttur. Bunlardan bazıları şöyledir: Konya'nın Saidili kazasından Fatıma hatun eşi Hacı Celil'den aralarında iyi geçim olmadığı gerekçesiyle muhâla'a ile boşanmıştır. Bunun için otuz bir kuruş mehr-i müeccel, toplam sekiz yüz yetmiş kuruş kıymetinde olan çuha şalvar, bir entari, bir sim tepelik gibi mehr-i muaccellerini aldığı kabul etmiştir. Fatıma ise me'ûnet-i süknâsının yanı sıra iki oğlu ve bir kızının bakımını dokuz yaşına kadar üstlenmiştir (BOA., MŞH.ŞSC.d. 6233, (Konya 91), 68). Konya'nın Esenli Mahallesi'nden Şerife hatun, Hatunsaray nahiyesine bağlı Bodsa köyü sakinlerinden Ali'den bin kuruş mehr-i muaccel ve on beş kuruş mehr-i müeccel, iddet nafakası ile ve Ali'nin üzerine kira giderleri kendi üzerine olmak üzere aralarında iyi geçim olmadığı için boşanmıştır. Bir buçuk yaşındaki kızları için babası üzerine nafaka tayin edilmiştir (BOA., MŞH.ŞSC.d. 6233, (Konya 91), 76).

Talâk da olduğu gibi muhâla'a türü boşanmaların da kayıt altına alınması tarafların iradesi ile gerçekleşmiştir. Bahsedilen zaman dilimlerinde geçimsizliği tanımlamak için kullanılan hukuki terimler farklılık göstermiştir. Bunun yanı sıra talâk-ı bain türü boşanmaların aksine muhâla'a kayıtlarında boşanma nedeninin belirtildiği görülmektedir. Bu kayıtlarda belirtilen başlıca neden şiddetli geçimsizliktir. Zira kadının geçimsizlik nedeniyle boşanma hakkı Maliki ve Hanefi mezheplerinde yer almaktadır. Özkorkut (2016, s. 236-237), şiddetli geçimsizlik nedeniyle boşanmanın teorik olarak ancak 1916 yılında mümkün olduğunu dile getirirse de incelenen kayıtlarda muhâla'a yöntemi ile bunun mümkün olduğu görülmektedir. Ancak bu yöntem kadının tek taraflı bir irade beyanına değil, her iki tarafın anlaşmasına bağlı bir sözleşmedir. Bu tür anlaşmaların nedeni, çoğu zaman şiddetli geçimsizliktir. Eğer boşanma gerçekleşmemişse bir bölgedeki hâkimin yetkisi farklı mezheplerdeki kadınlara başvuru yaparak aşılmıştır. Çoğu zaman içinde yaşadığı toplumun hukuk yapısından haberdar olan kadınlar farklı mezheplere mensup kadınlara başvurarak boşanma hedefine ulaşmayı başarmıştır. Kayıtlarda evliliklerin muhâla'a ile sonlandırılmasının en büyük nedeni şiddetli geçimsizliktir. Örneğin, Konya'nın Pürçüklü Mahallesi'nden Ümmihan ve Aklan Mahallesi'nden Fatıma muhâla'a ile boşanmıştır. Boşanmanın nedeni olarak eşleri ile aralarında sevgi ve iyi geçim (*musâfât ve hüsn-i zindegânî*) olmadığını ileri sürmüşlerdir (BOA., MŞH.ŞSC.d. 6191 (Konya 49), 48). Yine aynı şekilde Konya'da 1866 yılında Pir Mehmed Paşa Mahallesi sakinlerinden Şerife hatun eşi Ali'den boşanmak için mahkemeye müracaat etmiştir. Şerife aralarında iyi geçim (*adem-i hüsn-i muaşeret*) olmadığı için mehr-i muaccel, iddet nafakası ve me'ûnet-i süknâsı kendi üzerine olmak üzere hul' ile boşanmıştır. Bu olaya kahveci Hacı Hüseyin Ağa, Ali Ağa ve baş muhızır ve mukayyit şahit olmuştur (BOA., MŞH.ŞSC.d. 6233, (Konya 91), 23). Konya eyaletinin İçil sancağına bağlı Silifke kasabasından Ayşe hatun, Larende kazasında bağlı Hisar Mahallesi'nden Derviş Mehmed'den aralarında iyi geçim olmadığı (*adem-i hüsn-i muaşeret*) gerekçesiyle muhâla'a ile boşanmıştır (BOA., MŞH.ŞSC.d. 6233, (Konya 91), 67).

Evlenme ve boşanmaların usulünün merkezi olarak belirlenmesi ve merkezi idareye bildirilmesi zorunluluğu Tanzimat döneminde başlamıştır. Sicil-i Nüfus Nizamnamesi'nin 1902 yılında düzenlenen yirmi ikinci maddesi gereğince nikâh ve talâkların, imamlar ya da gayrimüslim cemaat liderleri tarafından gerçekleştirilmesi hükmü getirilmiştir (BOA., DH.MKT., 1097 / 52, H-15-05-1324.). Bu düzenleme merkezi idare tarafından yürütülmüş ve yerine getirmeyenler cezalandırılmıştır. Ancak Beyşehir'in Hamidiye Mahallesi'nde iskân edilen muhacirler aralarında gerçekleşen nikâh, ölüm ve boşanma olaylarını bildirmemişlerdir. Bu durum para ceza gerektirmesine rağmen bir defalığına affedilmiştir (BOA., DH.MKT., 1256 / 21, H-22-04-1326.). Boşanan taraflardan evi terk eden bunu bir ilmühaberle nüfus idaresine bildirip nakil yaptırmalıdır (BOA., DH.MKT., 1598 / 80, H-25-06-1306.). Eğer kişi ikametgâhından başka bir yerde eşini boşamışsa bu durum imam tarafından bölgenin nüfus idaresine bir ilmühaberle iletilmelidir (BOA., DH.MKT., 226 / 13, H-13-10-1311.). Aynı şekilde gayrimüslim dinî liderleri de nikâhı ya da

boşanmayı bildirmekle mükelleftir (BOA., DH.SN..THR., 78 / 14, H-13-05-1336.). İdari konularda aksamaların devam etmesi üzerine boşanma ve ölüm ilmühaberlerini kaybeden imam ve muhtarlardan on akçe ceza alınmasına karar verilmiştir (BOA., MV., 76 / 89, H-24-03-1311.). Daha sonra bu düzenlemede iki haftalık sürenin kısa olduğuna karar verilerek köylerde talâk olaylarının tebliği için köy imam ve muhtarına bir aylık süre tanınmıştır (BOA., DH.MKT., 2601 / 59, H-10-04-1321).

c- Tefrîk

Boşanmanın mahkeme kararıyla hükme bağlanmasıdır. Bu tür boşanmaların talâk ve muhâla'a boşanmalarının aksine mahkemede görülmesi zorunludur. Osmanlı Devleti, Hanefî mezhebinin getirdiği esaslara bağlı kalmış bu nedenle tefrîk boşanmaları uzun yıllar sorun teşkil etmiştir. Zira tefrîk için gerekli olan erkeğin gaipliği ya da yokluğunun şartları belirsizdir. Diğer şart olan kadının evlilik sırasında yetişkin olmaması ise kadının mahkeme sırasındaki fiziki gözlemine bağlanmıştır (Aydın, 2010, s. 291; Yazbak, 2002, s. 398). Tefrîk, evlilikte taraflardan birinin evliliğin şartlarını yerine getirmemesi nedeniyle kadı tarafından evliliğin feshidir. Burada öne sürülen ilk neden kadınların *hiyârü'l bulûğ* yani yetişkinlik çağına gelmeden vasi onayı ile evlendirilmesidir (Kıvrım, 2011, s. 388-389) Evlendirildikten sonra yetişkinliğe ulaşan kadınlar bu nedeni ileri sürerek evliliğin geçersiz kılınmasını sağlamıştır. Diğer yandan kadınlar bu yöntemi çekilemez hale gelen evlilikleri sonlandırmak için bir araç olarak kullanmıştır (Koçak, 2021, s. 18). Bunun yanı sıra diğer şartlar arasında erkeğin iktidarsızlığı ya da din değiştirmesi vardır. Bu durumda kadınlar evliliğin sonlandırılması için kadıya başvurmuştur (Yakut, 2015, s. 17-18).

Konya'da memleket dışına gidip dönmeme (*diyâr-ı âhar*) neticesinde şahitler yoluyla boşanma ikinci sık görülen boşanma nedenidir (BOA., MŞH.ŞSC.d.. 6191 (Konya 49), 229). Hanefî hukukunun gaiplik (kayıplık) konusunda kesin hükümler getirmemesi çoğu zaman karmaşaya ve farklı uygulamalara neden olmuştur. Hanefî mezhebine göre gaiplik halinde boşanmak için bekleme süresi uzun olduğundan halk Şafîi kadınlara yönelmiştir (Maydaer, 2007, s. 308; Tucker, 1996, s. 14). Bu uygulama çeşitli suiistimallere neden olmuştur. Edirne'de eşini talâk-ı selase ile boşayan Ali isimli şahıs üzerinden bir evlilik geçmeden eski eşiyle tekrar evlenmiştir. Bunun üzerine erkek Şafîi mezhebine göre nikâh ettirdiği şeklinde cevap vermiştir. Bu durumun hukuka (*şer'î şerife*) uygun olmadığı fetvahaneden bildirilmiştir. Böylece suç sübut olup, hafifçe cezalandırılması (*şer'an tâziri*) gerekmiştir. Bunun üzerine şahıs yetmiş dokuz değnek ve iki ay müddetle mahallinde hapis ile cezalandırılmıştır (BOA., A.}MKT.MVL., 1 / 71, H-05-10-1261.).

Gaiplik hâli yani kayıplık eşin bu durumu şahitlerle ispat etmesi neticesinde tefrîk ile sonuçlanmıştır. Örneğin, Konya'nın Şeyh Ahmed Mahallesi'nde 1866 yılında Emine eşi Mehmed'in on senedir kayıp olduğu iddiası ile mahkemeye başvurmuştur. Emine, mezkûr Mehmed'in eğer dönüp borcumu ödemezsem benden boşan dediğini ileri sürerek iki şahit ile durumu ispatlayarak eşinden boşanmıştır (BOA., MŞH.ŞSC.d.. 6233, (Konya 91), 63). Yine benzer bir olayda iki sene önce kocası Küçük Osman tarafından nafaka bırakılmadan terkedilen Hayriye tatlik edilmesi ve nafaka temini için dilekçe yazmıştır. Nafakası kocasına ait olduğundan gereğinin yapılmasına karar verilmiştir (BOA., DH.MKT., 1389 / 5, H-06-03-1304.). Bu olaydan anlaşılacağı üzere boşanma için gaiplik şartı tek başına yeterli olmayıp nafakanın sağlanmamış olması lazımdır (BOA., A.}MKT.DV., 154 / 46, H-17-08-1276.).

Gaiplik hâli kadınların kocalarının çalışma, ticaret ve askerlik gibi hallerde ikametgâhından başka yere gidip dönmemesi gibi durumlarda ortaya çıkmıştır. Başka memlekete gidenler iki şahidin huzurunda talâk-ı selase ile eşini boşayabilir (BOA., MŞH.ŞSC.d.. 6152, (Konya 10), 59). 1249 senesine ait kayıtlarda iki ya da beş sene önce vefat eden eşlerinin emval ve eşyasının korunması için kayyım talepleri ziyadesiyle fazladır. Zira bu sene savaş yıllarına denk geldiği için

mefkûd ve gaip olma vakaları daha sık görülmektedir (BOA., MŞH.ŞSC.d.. 6214, (Konya 72), 20, 24, 29, 30). Boşanmanın belirsiz bir hale geldiği durumlardan biri savaş sırasında olmaktadır. Savaşa gidip dönmeyen kocaların durumu belirsizdir. Zira gittikleri yer bellidir ancak bazı hallerde şehit ya da gazilik durumu alenileşmemiştir. Bu hallerde gaiplik yerine yokluk (mevkûdiyet) durumu bir ilmühaber ile kayıt altına alınmalıdır. 1878 yılında eşi savaşa katılan ve eşinden haber alamayan kadınların durumu kadılarına iletilen bir emir ile belirlenmiştir. Mahalle muhtarından bu yönde bir ilmühaber alınıncaya kadar kesin kanaate dayalı hareket edilmemesi bildirilmiştir. Buna göre eşlerinin yokluğu hakkında şer'î esaslara göre tetkikat yapıp kayıtlara göre hareket edilmelidir. Fırka-ı Askeriye ve Makam-ı Seraskeriye ile yapılan yazışmaya göre kesin bilgi alınmadan mahalle ve köylerde verilen ilmühabere göre yapılan yeni evlendirmelerden dolayı sorumluların şiddetle cezalandırılması Şûrâ-yı Devlet tarafından emredilmiştir (BOA., MŞH.ŞSC.d.. 6241, (Konya 99), 76).

Gaiplik hâli talâk-ı rici için bir şart olarak ileri sürülebilir. Himmət annesini beş yıl içinde dönmezse vekili olarak karısı Kerime'yi boşamaya yetkili kılmıştır. Bunun üzerine mehr-i müeccel, iddet nafakası ve kira giderlerinden (me'ûnet-i süknâ) vazgeçen Kerime şahitlerin doğrulamasıyla eşinden boşanmıştır (BOA., MŞH.ŞSC.d.. 6191 (Konya 49), 71).

Kadı bazı durumlarda takdir yetkisini kullanarak evliliği düzenleme yoluna gitmiştir. Örneğin gelin bir boşanma nedeni olarak kaynanası ile aynı evde yaşamasını ileri sürmüştür. Bundan şikâyetçi olan gelin Saliha, kadıya giderek kaynanasından şiddet ve saygısızlık gördüğünü ve ayrılmak istediğini iletmıştır. Kocasını Mustafa'nın doğrulaması üzerine kadı Saliha'nın nafaka ve kisvesinin temini ve başka bir eve taşınmasını tembih etmiştir (BOA., MŞH.ŞSC.d.. 6191 (Konya 49), 94). Boşanma sonrasında kadının nafaka talep etmesi mümkündür. Örneğin, Konya'da 1866 yılında Sudirhemi nahiyesine bağlı Sille köyünden Fatıma hatunun büyük oğlu Ahmet annesine vekil olarak annesi ile evli iken babasından olma (*feraşından hasıl*) iki yaşında kız kardeşi için nafaka talep etmiştir. Bunun üzerine kadı nafaka ve kisve bahası için aylık yirmi kuruş miktar para ödenmesini kararlaştırmıştır (BOA., MŞH.ŞSC.d.. 6233, (Konya 91), 65).

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemi ile birlikte yenilikler başlamıştır. Yabancı ülkelerden getirilen uzmanlar ile devletin kurum ve kuruluşlarında düzenleme yapılmaya çalışılmıştır. Tanzimat öncesi dönemde sadece askeri alanla sınırlı kalan düzenlemeler Tanzimat dönemi ile birlikte genişlemiştir (Bilgin, 2020, s. 104). *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye* bu konuda yeni düzenlemeler getirmiş ancak yeni bir yaklaşım benimsememiştir. Hâkimin takdir yetkisini şekillendirecek kurallar açıklanırken esas olarak Hanefî fihhına bağlı kalınmıştır (Karahasanoğlu, 2011, s. 115). Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nin ihdasıyla 1917'de yapılan düzenleme, kocası gaip olan ya da yeteri kadar destek alamayan kadınların dört senelik bir bekleme süresinden sonra evlilik akdinin mahkeme tarafından sonlandırılması hükmünü getirmiştir. Ancak bu kararname iyileştirme değil, Hanefî hukukunun değiştirilebilmesi noktasında önem taşır. Zira bu kanundan önce Filistin ve Suriye'de kadınlar gaiplik nedeniyle bir yıl içerisinde kocalarından boşanmıştır. Bu durum bölgesel hukuki uygulama farklılıklarını göstermesi açısından önem taşımaktadır (Tucker, 1996, s. 15-16). Bu kararname evliliklerin resmîleştirilmesini ve boşanmaların kayda geçirilmesini zorunlu kılmıştır. Zira bu yönde ilmühaberlerin imamlar tarafından şer'î mahkemelere ve nüfus idaresine gönderilmesi talep edilmiştir (BOA., DH.EUM.KLU., 16 / 98, H-29-12-1339.). Aile kararnamesi ile zevcesini boşadıktan sonra on beş gün içerisinde bildirmeyenlere bir haftadan bir aya kadar hapis cezası öngörülmüştür (BOA., YB.021, 52 – 7, M-31-12-1920.).

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde aile hukuku şer'î esaslar çerçevesinde şekillenmiştir. Toplum hayatının önemli bir parçası olan kadınlar ekonomik ve hukuki haklarını etkili bir biçimde kullanmıştır.

Evlenme ve boşanma hem erkeğe hem de kadına çeşitli haklar ve sorumluluklar yüklemiştir. Evlilikle beraber erkek, mehr-i muaccel ve nafaka sorumluluğunu üstlenmiştir. Boşanma sonrası ise nafaka, mehr-i müeccel ve barınma giderleri erkeğin sorumluluğu altına verilmiştir. Bunun yanı sıra mehr-i müeccel, nafaka ve kira giderlerinin talâk sonrası erkeğe yüklenmesi erkeklerin bu yöntemi boşanma için nadiren tercih etmesine neden olmuştur. Her iki tarafın anlaşmasına dayanan muhâla'a yöntemi en çok tercih edilen boşanma biçimidir. Kadınların boşanma nedenleri talâk yoluyla boşanmalarda açıklanmamış, anlaşmalı boşanma olan muhâla'a yönteminde en çok belirtilen neden şiddetli geçimsizlik olmuştur. Konya'da incelenen kayıtların tamamında neden olarak şiddetli geçimsizlik öne çıkmaktadır. İkinci en sık karşılaşılan boşanma yöntemi tefriktir. Evliliğin feshi anlamına gelen bu yöntemde erkeğin kayıp olması ya da yokluğu bir boşanma nedeni olarak ileri sürülmüştür. Bu nedenler ekonomik ve siyasi şartlara göre farklılık göstermiştir. Ticaret amacıyla başka memlekete gitme halinde kayıplık şartı ileri sürülmüştür. Askere gidip geri dönmeme halinde ise daha dikkatli olunmuş ve yokluk hâli askeri makamlar tarafından kayıt altına alınmıştır. Hanefi fikhının getirdiği boşanma hukuku savaş, kıtlık ve ekonomik kriz dönemlerinde düzenleme yapılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu tür sorunları azaltmak amacıyla on dokuzuncu yüzyılda çeşitli çalışmalar yapılsa da bunlar etkili olmamıştır. Nihayetinde 1917 yılında düzenlenen kararname ile evliliğin oluşma, sürdürülme ve bitirilme esasları daha somut hale getirilmiştir.

Yazar Katkıları

Araştırma Tasarımı (CRediT 1) Yazar 1 (%70) - Yazar 2 (%30)

Veri Toplama (CRediT 2) Yazar 1 (%70) - Yazar 2 (%30)

Araştırma - Veri analizi - Doğrulama (CRediT 3-4-6-11) Yazar 1 (%70) - Yazar 2 (%30)

Makale Yazımı (CRediT 12-13) Yazar 1 (%70) - Yazar 2 (%30)

Metnin Gözden Geçirilmesi ve İyileştirilmesi (CRediT 14) Yazar 1 (%70) - Yazar 2 (%30)

Finans

Finansal destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDG)

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri: 5 Cinsiyet Eşitliği

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Yayınlanmış Konya Şer'iyeye Sicilleri: 10, 45, 49, 52, 53.

Haz. Sak, İ. (2014). Konya Kadı Sicili (1143-1144/1730-1731) Defter 52. Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya.

Haz. Sak, İ. ve Solak, İ. (2016). Konya Kadı Sicili (1148-1149/1736-1737) Defter 53. Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya.

Haz. Sak, İ. ve Çetin, C. (2016). Konya Kadı Sicili (1126-1127/1714-1715) Defter 45. Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya.

Haz. Sak, İ. (2016). Konya Kadı Sicili (1070-1071/1659-1661) Defter 10. Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya.

Haz. Sak, İ. ve Solak, İ. (2016). Konya Kadı Sicili (1135-1136/1723-1724) Defter 49. Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya.

Yayınlanmamış Konya Şer'iyeye Sicilleri: 72, 91, 96, 99 ve 101.

BOA, YB.021, 116 / 785, R-19-12-1336, BOA, MŞH.FTV, 1 / 19, H-18-09-1101, BOA, MŞH.FTV, 1 / 125, H-27-05-1223, BOA, DH.UMVM, 135 – 38, H-21-03-1334, BOA, DH.MKT., 1256 / 21, H-22-04-1326, BOA, DH.MKT., 1598 / 80, H-25-06-1306, BOA, DH.MKT., 226 / 13, H-13-10-1311, BOA, DH.SN..THR., 78 / 14, H-13-05-1336, BOA, DH.MKT., 2601 / 59, H-10-04-1321, BOA, A.}MKT.MVL., 1 / 71, H-05-10-1261, BOA, DH.MKT., 1389 / 5, H-06-03-1304, BOA, A.}MKT.DV., 154 / 46, H-17-08-1276, BOA, DH.EUM.KLU., 16 / 98, H-29-12-1339, BOA, YB.021, 52 – 7, M-31-12-1920.

Telif Eserler

Altınbaş, N. (2014). Marriage and divorce in the late Ottoman Empire: Social upheaval, women's rights, and the need for new family law. *Journal of Family History*, 39(2), 1-12.

Aydın, M. Â. (2010). *Türk hukuk tarihi*. Beta.

Başaran, E. (2014). Ailenin işleyişi ya da gerçekleştirimi. İçinde Mustafa Aydın (Ed.), *Sistemantik aile sosyolojisi* (ss. 141-158). Çizgi Kitabevi.

Bilgin, F. A. (2020). Ziya Gökalp ve batı algısı. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 4(1), 100-112.

Düğer, S. (2015). Batılı kadın seyyahlar imgeleminde Osmanlı kadını. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 71-90.

Gerber, H. (1980). Social and economic position of women in an Ottoman city, Bursa, 1600-1700. *International Journal of Middle East Studies*, 12(3), 231-244.

Karahasanoğlu, C. O. (2011). Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye'nin yürürlüğe girişi ve Türk hukuk tarihi bakımından önemi. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 29(29), 93-124.

Kıvrım, İ. (2007). XVII. yüzyılda Gaziantep şehrinde ailenin oluşumu (1650-1700). *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (22), 357-392.

Kıvrım, İ. (2011). 17. yüzyılda Osmanlı toplumunda boşanma hadiseleri (Ayıntâb örneği; Talâk, Muhâla'a ve Tefrîk). *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 10(1), 371-400.

Kıvrım, İ. (2017). *Osmanlı Döneminde Ayntâb'da Sâlihât-ı Nisvan (Hayır sâhibi kadınlar)*.

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

- Koçak, Z. (2021). Ayntab Mahkemesinde kadınların hak arama mücadelelerine dair bazı değerlendirmeler (1600-1650). *Gaziantep Üniversitesi Ayıntab Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 15-36.
- Marcus, A. (1983). Men, women and property: Dealers in real estate in 18th century Aleppo. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 26(2), 137–163.
- Maydaer, S. (2007). Klâsik dönem Osmanlı toplumunda boşanma (Bursa Şer'iyye Sicillerine Göre). *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(1), 299-320.
- Özkorkut, N. Ü. (2016). İslam hukukunda ve Osmanlı uygulamasında koca şiddetine karşı kadının başvurabileceği hukuk yolları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65(1), 231-248.
- Peirce, L. P. (1993). *The imperial harem: Women and sovereignty in the Ottoman Empire*. Oxford University Press.
- Uyanık, M. Z. (2019). İslam aile hukukunda evlilik ve boşanma nafakası bağlamında süresiz nafaka yasası. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47(47), 57-88.
- Yakut, E. (2015). Klasik dönem Osmanlı aile hukukunda kadının konumu. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-23.
- Yardım, M. (2023). Irkçılık ve zenofobiden İslamofobiye: İstila miti ve İslamlaşma miti arasında göçmen algısı. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 7(2), 188-200.
- Yazbak, M. (2002). Minor marriages and Khiyār al-bulūgh in Ottoman Palestine: A note on women's strategies in a patriarchal society. *Islamic Law and Society*, 9(3), 386-409.
- Zilfi, M. (2010). *Women and slavery in the late Ottoman Empire: The design of difference*. Cambridge University Press.

EXTENDED ABSTRACT

Contrary to Western counterparts, women held significant societal influence within the Ottoman State. The establishment of foundations, which were a prominent feature of Ottoman society, by women serves as a testament to this. Another indicator of women's influence and pursuit of rights in Ottoman society is evidenced by the prevalence of divorce cases. Court records, also known as kadi registers, which are classified as sharia records, have been identified as a valuable source of information in this regard. In this context, the present study examines the divorce cases, which marks the end of a marriage, by focusing on the province of Konya. The reasons and consequences of divorce are elucidated through the analysis of sample cases.

Prior to the formalization of the marriage, there is an engagement or nomination period, which may or may not conclude with the signing of a marriage contract. In the event that the marriage does not materialize at the conclusion of this period, the parties involved are not subject to any legal penalties. However, they may seek compensation for the expenses incurred during the engagement period. Contrary to engagement, a marriage is a contract entered into in the presence of witnesses and made with the consent of those who are legally capable of making such a decision. The witnesses comprise two adult males. A union that adheres to these procedural integrity standards is legally binding, and the parties cannot request its dissolution except two circumstances: the initial discrepancy in social status between the spouses, or an early marriage by the woman before attaining adulthood. In the latter case, both the woman and her representative may petition for the dissolution of the marriage.

The Ottoman State recognized three forms of divorce, each of which was based on religious principles. The grounds for divorce were contingent upon the assertions of the parties involved, varying in accordance with the specific type of talaq and khul' in question. In addition, the term "faskh" denotes the dissolution of a marriage by a judge, provided that the reasons specified in religious principles are applicable. The social, economic and cultural circumstances of the individuals involved are the determining factors in these cases. In determining the reasons, the sequence of the Quran, Sunnah, ijma and qiyas was followed. Furthermore, the social standing and reputation of the parties involved played a significant role in shaping the outcome of the cases.

The most well-known and earliest form of divorce is talaq which is initiated by one of the spouses. The right to initiate talaq is based on the man's unilateral declaration of will; however, the right to transfer this will to his wife is permanent. This form of divorce has not been a preferred method due to the fact that it places all of the responsibilities of the husband, including the payment of the mahr-i muaccel, iddah alimony and muinet-i sukna. Talaq is not an obligatory act that must be performed before a judge. In fact, two witnesses are sufficient for it to be considered valid. Historically, talaqs have only been referred to a judge when there has been a need to resolve disagreements or actual problems between the parties involved.

Khul' divorce is initiated through the mutual consent of both the man and woman in regard to their respective material responsibilities and rights. The khul' cannot be carried out without the fulfilment of the requisite material conditions. In terms of the procedural aspects, the conditions in question must be provided in the presence of two witnesses. In the event that one of the parties, the man or the woman, voluntarily relinquishes the mahr-i muaccel and iddah alimony, and the payment is subsequently withheld, the khul' is not considered complete. In this instance, it can be posited that the khul' represents a mutual dissolution of the marriage. The woman relinquishes various rights associated with the khul', thereby ensuring the exercise of the right to divorce. This is duly recorded by the judge. The reasons for this type of divorce include, but are not limited to, hatred between the spouses, incompatibility, illness and the woman's unfaithfulness to her husband. As with divorce, the recording of khul' divorces was also conducted with the consent of the parties involved.

Another type of divorce which is faskh is a legal proceeding initiated by a court. In contrast to divorces of the talaq and khul', such divorces are required to be heard in a court of law. The conditions of the man's absence or non-existence which are necessary for a faskh, are not clearly defined. The other condition, namely that the woman was not of legal age at the time of marriage, was contingent upon the woman's physical observation during the proceedings. Following the dissolution of the marriage, alimony, mahr-i muaccel and housing expenses were placed under the responsibility of the man. Furthermore, the financial burden of mahr-i muaccel, alimony and rent being charged to the man after the divorce has led to the rarity of men opting for this method of divorce.